

Mierzenie się z esejem

Pamięci Marianny Krakowiak

NR 3002

Małgorzata **Krakowiak**
Mierzenie się z esejem
Studia nad polskimi badaniami eseju literackiego

Redaktor serii : Studia o Kulturze
Tadeusz Miczka

Recenzent
Krzysztof Dybciak

Publikacja będzie dostępna – po wyczerpaniu nakładu – w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

O tytule książki	7
----------------------------	---

Obecność eseju w literaturze polskiej (ujęcie historyczne)

Pytanie o początki	13
Dygresja o miejscu Brzozowskiego	21
Esej w świadomości literackiej w dwudziestoleciu międzywojennym	30
Esej w diasporze literackiej	44
Emigracja	54
Kraj	67
Krajowe badania nad eseistyką (od lat 40. do początku 80. XX wieku)	85
Droga ku scaleniu i dekadzie eseistyki	103

W kręgu teorii

Uzasadnienie zmiany optyki	131
Problemy nazewnicze i ich skutki	133
Literackość czy Nieliterackość eseju?	160

Ewolucja poglądów na gatunek	190
Granice i ekspansywność formy. Eseizacja	217
Próby klasyfikacji oraz domniemane kierunki ewolucji formy	239
Informacja bibliograficzna	263
Zestawienie wykorzystanych źródeł	265
Indeks osobowy	281
Summary	291
Zusammenfassung	293

O tytule książki

Co to znaczy „mierzyć się z esejem”? Wskazania słownikowe sugerowałyby dorównywanie esejowi bądź konkurowanie z nim¹. Czy zatem niniejszy tekst miałby, w zamiarze autorki, uchodzić w oczach Czytelnika za esej? Bynajmniej. Od wielu już lat obserwuję w życiu literackim rosnące zainteresowanie esejem. Przybiera ono rozmaite formy. Po pierwsze, oznacza chętnie czytanie tekstów określanych tym właśnie mianem. Po wtóre, upowszechnia się przeświadczenie o dostępności formy piszącym, niekoniecznie „zawodowym” literatom i w związku z tym coraz liczniejsze wydaje się grono eseistów. Po trzecie wreszcie, przejawia się w bujnym rozwoju piśmiennictwa naukowego i popularnonaukowego, dotyczącego eseju. W literaturze przedmiotu można nawet odnaleźć dość ryzykowny termin, oznaczający odrębną dziedzinę wiedzy: „esejologia”. Co jest ryzykownego w postulowaniu nauki o eseju?

¹ Znamienny jest cytat ilustrujący użycie tego czasownika, zamieszczony w haśle słownikowym przez Lindego i powtórzony w słowniku warszawskim. Jest to zdanie z tłumaczonej przez Dmochowskiego *Iliady*:

„Z walecznym Hektorem zmierz się wzajemnie,

Czy ja zginę od niego, czy też on ode mnie.” [Il. 2, 241]

Zob. M.S.B. Linde: *Słownik języka polskiego*. T. 3. Lwów 1857, s. 100; *Słownik języka polskiego*. Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. T. 2. Warszawa 1902, s. 960.

To właśnie znaczenie interesującego nas czasownika, oznaczające dorównywanie, konkurowanie, zmaganie się, odnotowują zarówno dawne, jak i najnowsze słowniki języka polskiego. Por. też np. *Słownik języka polskiego*. T. 4. Red. W. Doroszewski. Warszawa 1963, s. 652; *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. T. 21. Red. H. Zgółkowska. Poznań 1999, s. 126; *Słownik współczesnego języka polskiego*. T. 2. Red. B. Dunaj. Kraków 2000, s. 440.

Wróćmy w tym miejscu do wyjaśniania tytułu. Mimo wielości tekstów dotyczących eseistyki status genologiczny, a nawet ontologiczny eseju pozostaje niedookreślony. Czy wolno więc mówić o nauce, której przedmiot jest tak nieprecyzyjnie wskazywany? Jednak za pasjonujące zjawisko uchodzić może publikowanie kolejnych monografii twórczości eseistycznych, jak i monografii literatury – nazwijmy ją na razie – „okołoesistycznej”. Wielu współczesnych badaczy literatury, wciąż coraz młodszych, chętnie pisuje zarówno o konkretnych esejach, jak i o eseju jako takim. (Ta książka również będzie reprezentowała podobną klasę zjawisk). Wszyscy oni starają się wpisać esej w jakiś system pojęciowy, w jakąś metodologię i w jej ramach ustalić ów dyskusyjny przedmiot nauki. Same zaś eseje cechuje wyjątkowa elastyczność: z łatwością poddają się badawczej i interpretacyjnej „zdradzie”.

„Mierzenie się z esejem” oznaczać ma sprawdzanie i porównywanie jego teorii. Ale to nie wszystko. Przyjmując optymistyczne założenie, że udaje się zdefiniować esej, a więc i ustalić jakiś jego wzorzec, można przyjrzeć się również granicom „esejotwórstwa”; czyli – wychodząc od archaicznej metody „przymierzania” konkretnego tekstu do danego wzoru, dojść do współczesnej refleksji dotyczącej rozpowszechniania się eseju jako formy i jako nazwy. Warto bowiem podkreślić, że kariera słowa „esej” w polszczyźnie wiąże się z licznymi nieporozumieniami i nadużyciami.

Gdy pozostawi się na boku, nie dla wszystkich przecież interesujące, rozważania teoretycznoliterackie, to okaże się, że w poszczególnych narodowych historiach literatur eseistami bywali znakomici pisarze – znani i uznawani. Uwaga ta dotyczy też oczywiście polskiej literatury. Pozostawione przez owych eseistów teksty są nieustająco czytane, bo stanowią żywy składnik literackiej tradycji, źródło inspiracji i punkt odniesienia. Bywają przedmiotem nie jednorazowej lektury, ale stałej fascynacji. W zetknięciu się z utworami uznawanymi za arcydzieła, tytułowe „mierzenie się z esejem” znaczyć będzie metaforycznie: mocowanie, zmaganie się z intelektualną i artystyczną propozycją eseisty, wobec której czytelnik nie może pozostać obojętnym, albowiem wymaga ona podjęcia dialogu.

Szeroko pojęte piśmiennictwo dotyczące „eseistyki w ogóle” stanowi niezmiernie rozległy obszar. Coraz częściej chyba uświadamiają to sobie

kolejni adepci esejologii, których artykuły i książki miewają charakter rekapitulacyjny². Dąży się do zaprezentowania możliwie pełnego stanu badań, niejednokrotnie kosztem ograniczonych konkluzji. Nieustannie przyrastający stan wiedzy o eseistyce uświadamia badaczom zagadnienia potrzebę ciągłych poszukiwań, a może również zniechęcać – szczególnie wtedy, gdy efektem owych dążeń będzie jedynie stwierdzenie, że prezentowane teorie i opisy w każdym niemal punkcie się wykluczają.

Warto sięgnąć po jeszcze jedno słownikowe tłumaczenie czasownika „mierzyć się”. Otóż znaczy on także ‘nie poddawać się przeciwnościom, przezwyciężać trudności’³. Cóż innego pozostaje bowiem autorce kolejnej wypowiedzi „okołoeseistycznej”? Jedno tylko: pokornie zawęzić przedmiot badań tak, by móc go odpowiedzialnie ogarnąć i zweryfikować, oraz postarać się sprostać trudnościom interpretacyjnym. W niniejszym opracowaniu przyjrzę się zatem polskiej eseistyce, postrzeganej z perspektywy rodzimej refleksji badawczej.

* * *

W książce wyodrębnione zostały dwie perspektywy badawcze. Część zatytułowana *Obecność eseju w literaturze polskiej* zawiera historyczne ujęcie zagadnienia. Przyjęłam (motywując je) założenie, że świadome pisanie esejów – jako utworów wyraźnie odróżniających się od innych – przez polskich autorów datuje się od lat dwudziestych minionego wieku. Odrębną, równoległą wyodrębniającą się kwestią było zakorzenianie się nazwy „esej” w świadomości uczestników polskiego życia literackiego oraz rozmaite propozycje określenia jej zakresu. Prześledziłam, w ujęciu chronologicznym, badawcze i publicystyczne reakcje na pojawianie się kolejnych tekstów, określanych jako eseje. Wskazałam uwarunkowania historyczne, które w XX stuleciu zaważyły na rozwoju wiedzy o eseju polskim, tworzonym i czytowanym w warunkach zarówno swobodnego

² W tym miejscu warto wskazać następujące dokonania badawcze: R. Sendyka: *Nowoczesny esej. Studium historycznej świadomości gatunku*. Kraków 2006; A. Bicz: *Esej w polskiej nauce o literaturze*. W: „Prace Literackie”. T. 45. Red. M. Urseł. Wrocław 2005, s. 189–212.

³ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny...*, s. 126.

przepływu idei, jak i stopniowo na powrót przewyciężanej pod koniec wieku diaspory literackiej.

Część nazwana *W kręgu teorii* zawiera pięć przekrojowych ujęć eseju, traktowanego już jako określony model genologiczny. Analizując różne stanowiska teoretyczne oraz obserwując współczesne tendencje językowe, najpierw przedstawiłam nieporozumienia terminologiczne i zaproponowałam (w celu zyskania efektywności komunikacyjnej) uściślenie desygnatu nazwy. Ukazałam skomplikowane z dzisiejszego punktu widzenia uwarunkowania orzekania o literackości eseju. Utwierdziłam się w przekonaniu, że opowiadanie się za istnieniem – paradoksalnie precyzyjnego – modelu gatunkowego eseju jest uzasadnione. Opisałam wreszcie rozpowszechnianie się form pisarskich, wykształcających się z eseju literackiego w jego tradycyjnej postaci (która wciąż zyskuje nowe realizacje tekstowe). Dotyczy to zarówno opisywanej przez badaczy od dawna eseizacji najróżniejszych wypowiedzi, jak i hipotetycznej prognozy, dotyczącej znaczących trendów w polskiej literaturze współczesnej.

Indeks osobowy*

A

Adamowicz-Pośpiech Agnieszka
(tłum.) 140
Adamski Jerzy 123
Addison Joseph 141
Adorno Theodor W. 208
Albérés René-Marill 90
Ambrożewicz Zbigniew 47
Ampère André Marie 88
André Francis 227
Andres Zbigniew 187, 244
Andruchowycz Jurij 155
Andrzejewski Jerzy 46, 47, 73, 105
Arnold Matthew 140
Arystoteles 16, 208
Augustyn św. 245

B

Bacon Francis 22, 32, 42, 87, 88, 89,
97, 102, 139, 140
Baczyński Krzysztof Kamil 76
Balbus Stanisław 155, 214–215, 230,
253
Balczan Edward 82, 195, 215–216
Balzac Honoré de 170

Barańczak Stanisław 55
Barthes Roland 178, 181–182, 185, 233
Bartoszyński Kazimierz 213
Bassaj Maria (tłum.) 163
Bator Joanna 233
Bąkowska Elżbieta 106
Bąkowski Piotr 106
Beardsley Monroe 240
Benda Julien 27
Bereś Stanisław 56, 57, 58, 104
Bergamin José 39
Berger Bruno 205, 241, 242
Bernacki Marek 136, 201
Bernat Marek 122, 128, 201
Białoszewski Miron 225
Bicz Arkadiusz 9, 185, 201
Bielatowicz Jan 55, 64, 121
Bielska-Krawczyk Joanna 185
Bieńczyk Marek 233, 236, 257
Bieńkowska Ewa 99, 100, 123, 135, 236
Biran Maine de 175
Bismarck Otto von 113
Błaut Stanisław (tłum.) 99, 225
Błoński Jan 45, 67, 78, 84, 90–93, 94,
95, 98, 99, 105, 114, 116, 149

* Indeks nie obejmuje *Zestawienia wykorzystanych źródeł*.

- Boas Ralph P. 240
Bobkowski Andrzej 56, 67, 69–70, 85,
127, 250
Bobrowski Czesław 137–139, 140, 142
Bocheński Adolf M. 75
Bolecki Włodzimierz 92, 150, 153–154,
185, 186, 189, 206, 213, 236, 253
Borejsza Jerzy 26, 27, 38–41, 42, 67,
95, 140
Borowski Andrzej 144
Bossuet Jacques-Bénigne 170
Boy-Żeleński Tadeusz 13, 14, 15, 30,
31, 135, 227
Brandys Kazimierz 74
Braun Fritz 245
Breza Tadeusz 41–43, 67, 78, 91, 95
Brodziński Kazimierz 19
Brodzka-Wald Alina 108, 186, 249
Brzechwa Jan 157
Brzozowski Stanisław 21–29, 92, 153
Budzyńska-Daca Agnieszka 232
Bujnicki Tadeusz 103–104, 120, 121,
249
Bujnowski Józef 16, 59–60, 97, 98,
121, 134, 239, 240
Burek Tomasz 84, 106, 128, 221–225
Burska Lidia 108, 186
Burzyńska Anna 178
- C**
Chałasiński Józef 74
Chlipalski Krzysztof 47
Chmielewska Katarzyna 253
Chopin Fryderyk 19
Chwin Stefan 82–83, 103, 233
Cichy Michał 58
Ciechanowicz Jerzy 231–232
Cieszkowski Ludwik 19
Coehlo Paulo 234
Coleridge Samuel 140
Compagnon Antoine 186
Conrad Joseph 62, 71, 194
Cudak Romuald 191, 199, 214
Cuddon John A. 141
Culler Johnatan 163
Cyceron 16, 17
Cywiński Bohdan 249
Czaja Dariusz 233
Czaplejewicz Eugeniusz 126, 177
Czapska Maria 249
Czapski Józef 33, 54, 56, 67, 71, 117–
118, 119, 124, 125, 175, 186, 209,
210, 249, 261
Czarnik Oskar S. 108
Czartoryski Adam Kazimierz 19
Czaykowski Bogdan 45
Czerniawski Adam 45
Czerwińska Elżbieta 122
Czubała Henryk 237, 238
Czub-Rojewska Jadwiga 144
- Ć**
Ćwikliński Krzysztof 127
- D**
Daniel Robert 240
Daniell B. 164
Danilewicz-Zielińska Maria 50, 55, 56,
57, 59, 60, 67, 107, 121
Dante Alighieri 170
Dąbrowska Maria 78, 91
Dąbrowski Stanisław 176, 182–183,
184, 186, 187, 212–213, 219
Defoe Daniel 61, 141
Derrida Jacques 150, 178, 179, 233
Dębska-Kossakowska Aleksandra 185

- Dmochowski Franciszek Ksawery 7
Dobosz Andrzej 90, 94–95, 96
Dobrowolski Antoni B. 72
Dobrowolski Tadeusz 71, 74
Dołęga-Mostowicz Tadeusz 83
Dorn Marek 51
Doroszewski Witold 7
Dufrenne Mikel 179
Dunaj Bogusław 7
Dunikowski Xawery 72
Dunin Kinga 257
Dürer Albrecht 147
Dybiak Krzysztof 50, 56, 59, 60, 92,
98–99, 102, 104–105, 106, 107,
121–122, 123, 126–127, 135–136,
147, 201, 203–204, 205, 206, 218,
235, 250–251
Dyगत Stanisław 74
Dziadek Adam 236
Dzierżyński Feliks 70
- E**
Eco Umberto 139
Einstein Albert 194
Ellis John M. 162–163
Elzenberg Henryk 33, 79, 234, 254,
256
Emerson Ralph W. 170
- F**
Faulkner William 74
Feldman Józef 72
Fik Ignacy 41
Fik Marta 94, 105, 116
Fish Stanley 178
Fiut Aleksander 105
Flaschen Ludwik 67, 90, 93–94, 95, 96,
225
- Florio John 140
Folkierski Władysław 63
Foucault Michel 150, 152, 233
Franciszek św. (właśc. Bernardone
Giovanni) 168
Frankowiak Anita 230
Fryde Ludwik 27, 172, 189
- G**
Gauguin Paul 194
Gazda Grzegorz 136, 200
Geertz Clifford 212, 233
Genet Jean 258
Gębala Stanisław 54, 56, 58, 185, 248–
250
Giedroyc Jerzy 57, 58
Gierek Edward 82
Glinka Ksawery 249
Głowała Wojciech 41, 97, 98, 102, 134,
172, 173, 175, 176, 202–203, 205,
208, 209, 217, 224, 240, 241
Głowiński Michał 26, 92, 195, 196,
259
Goebbels Joseph 78
Goethe Johann W. 164, 193
Gołubiew Antoni 75, 76
Gombrowicz Witold 55, 57, 58, 85,
116, 225, 229, 249, 250
Gomułka Władysław 82
Gondowicz Jan 94
Gontarz Beata 157, 263
Gorbaczow Michaił 258
Gotowski B. 137–138
Górnicki Łukasz 19, 97, 122
Górski Konrad 75
Greenblatt Stephen J. 233
Gretkowska Manuela 257
Grochowski Grzegorz 213

Grodzki Bogusław 237
Gruszka Monika 156
Grzmil-Tylutki Halina 192–193
Grzybowski Konstanty 72

H

Handke Mirosław 146
Hartman Geoffrey 163
Haupt Zygmunt 67, 236
Heck Dorota 18, 19, 26, 46, 146, 178,
200, 207, 219–220, 234, 247, 252
Heidegger Martin 238
Heistein Józef 100, 222–223
Herbert Zbigniew 79, 145, 186, 231,
233, 236
Herling-Grudziński Gustaw 55, 56,
57, 58, 67, 84, 118, 119, 120, 125,
185, 186, 188, 189, 229–230, 243–
244, 249
Hertz Paweł 74, 128
Heska-Kwaśniewicz Krystyna 230, 257,
263
Hilsbecher Walter 99, 225
Himmler Heinrich 70
Hindemith Paul 147
Hitler Adolf 70, 78
Hnidiuk Jacek 187
Holmes Olivier W. 36
Holzer Jerzy 111
Homer 66, 170
Horacy 162
Hugo Victor 100, 164, 223
Huizinga Johan 75
Humboldt Alexander von 164
Hume David 32, 87, 88, 102
Hutnikiewicz Artur 50

I

Ingarden Roman 168

Irzykowski Karol 15, 27, 36, 181, 221,
223
Iwaszkiewicz Jarosław 74, 75, 78, 79,
91

J

Jagielski Mieczysław 109
Janion Maria 84, 221, 233
Janta Aleksander 249
Januszkiewicz Michał 167, 186
Jarczyńska Maria 71
Jarosiński Zbigniew 84
Jaruzelski Wojciech 109–110
Jarzębski Jerzy 50, 57, 60, 114
Jasienica Paweł (właśc. Beynar Leon
Lech) 75–76, 80
Jasińska-Wojtkowska Maria 203, 251
Jasiński Janusz 111
Jastrun Mieczysław 74, 78, 91, 234
Jeleński Konstanty 55, 118, 136, 249
Jędrzychowska Maria 145
Joyce James 221
Julian Apostata 47
Just Klaus G. 242

K

Kafka Franz 221
Kałużyński Zygmunt 14, 16, 85, 133
Kamieńska Anna 234
Kaniewska Bogumiła 180
Kant Immanuel 47, 167–168
Karłowicz Jan 7
Karol XIV Gustaw (król) 117
Karpiński Wojciech 107, 117, 118,
120, 252
Kartezjusz (właśc. Descartes René) 31,
140, 245
Kasperski Edward 167, 170, 180

- Kasprowicz Jan 172
Kaszubski Przemysław 142–143
Katon Starszy 18, 78
Kawyn Stefan 26
Kaźmierczyk Adam 56
Keats John 170
Kępiński Antoni 80
Kieniewicz Stefan 75
Kijowska Kazimiera 150
Kijowski Andrzej 67, 84, 90, 113–114,
116, 150, 225
Kisiel Marian 45, 115
Kisielewski Stefan 76, 257–258
Klaczko Julian 19
Klecel Marek 122
Kleiner Juliusz 26, 173
Kołaczkowski Stefan 172
Kołakowski Leszek 55, 124, 249
Kołątaj Hugo 19, 97
Komar Michał 233
Konarski Stanisław 19
Kopczyk Michał 69
Kopernik Mikołaj 71
Kornhauser Julian 83, 114, 116
Kotarbiński Tadeusz 22, 89–90, 96
Kott Jan 14, 55, 71, 76, 78, 79, 90, 91,
188, 261
Kowalczyk Andrzej Stanisław 14, 15,
16, 17, 18, 46, 231, 252
Kozicka Dorota 230–231, 233, 237
Kozielecki Józef 215
Kozłowski Krzysztof 47, 208
Kozmian Kajetan 19
Krall Hanna 233
Krasucki Eryk 38
Krasuski Krzysztof 115
Kraus Karl 245
Kristeva Julia 181, 233
Krlęza Mirosław 140
Kruk Erwin 111
Kruszyński Zbigniew 118
Kryński Adam 7
Krzyżyk Danuta 145, 146
Kubacki Waclaw 71, 74
Kubiak Zygmunt 79, 81
Kuczyńska-Koschany Katarzyna 147
Kuryluk Józef 233
Kuśniewicz Andrzej 223
Kuźma Erazm 187
Kwiatkowski Jerzy 83, 90
- L**
Lack Stanisław 30
Lanson Gustave 63
Latour Bruno 233
Lechoń Jan (właśc. Serafinowicz Le-
szek) 120, 249
Leggett Glenn 240
Leibnitz Gottfried Wilhelm 88
Lem Stanisław 161, 162, 249
Leśmian Bolesław 179, 180, 182
Lichański Stefan 80, 81, 99, 225
Linde Samuel Bogumił 7
Litwin Aleksander 74
Loba Mirosław 143
Locke John 88
Lubelska Magdalena 178
Lubomirski Stanisław Herakliusz 19
Lukács György 21, 22, 23
Lyotard Jean-François 178
- Ł**
Łapiński Zdzisław 68
Łebkowska Anna 178
Łojek Jadwiga 144
Łukasiewicz Jacek 83, 84, 190

M

Mach Wilhelm 221
 Maciąg Włodzimierz 90
 Maciejewski Janusz 186
 Mackiewicz Józef 124
 Mackiewicz Stanisław, pseud. Cat 258
 Makowiecki Tadeusz 34, 35
 Malewska Hanna 33, 76
 Malinowska Elżbieta 232
 Malinowski Bronisław 194
 Małcużyński Karol 109–110
 Mann Thomas 83, 100
 Mańkowski Jerzy (tłum.) 166
 Marat Jean-Paul 70
 Marecki Piotr 187
 Marek Aureliusz 16, 18
 Maritain Jacques 75
 Markiewicz Henryk 21, 167, 171–172, 199
 Markowski Michał Paweł 150–153, 154, 181–182, 185, 201, 205–208, 233, 244, 252–253, 255
 Marks Karl 69, 255
 Maroszczuk Grażyna 243–244
 Martini Fritz 241
 Matusz Sławomir 244–245
 Matuszewski Ryszard 74, 79
 Mauriac François 71
 Mazowiecki Tadeusz 58, 106
 Mazur Daria 175
 Meegeren Henricus Antonius van 73
 Mentzel Zbigniew 116
 Michnik Adam 58
 Micińska-Kenarowa Halina 68
 Miciński Bolesław 13, 14, 15, 37, 38, 47–50, 67, 68, 98–99, 102, 122, 136, 137, 167–168, 175, 186, 189, 207–208, 209, 210, 247, 254, 255, 258

Mickiewicz Adam 74, 157, 194, 260
 Miller Joseph Hillis 163
 Miłosz Czesław 14, 15, 16, 46, 55, 57, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 84, 86, 104–107, 115, 116, 117, 120, 124, 126, 194, 236, 237, 247, 249, 252
 Minturno A.S. 164
 Misiorny Michał 123–124
 Mochnacki Maurycy 19, 20
 Mongin Olivier 180
 Montaigne Michel de 17, 18, 26, 30, 31, 32, 33, 39, 40, 42, 62, 72, 87, 88, 89, 99, 102, 117, 122, 135, 139, 140, 143, 145, 164, 165, 170, 199, 206, 210, 227, 252
 Morawski Stefan 22, 72
 Mrożek Sławomir 116
 Musil Robert 100, 221, 223

N

Naganowski Egon 100–101, 140, 221, 223
 Napierski Stefan 36, 41
 Nasiłowska Anna 44, 114
 Nawarecki Aleksander 260–261
 Niedźwiedzki Władysław 7
 Nikifor 227
 Nowaczyński Adolf 26, 27
 Nowak Zbigniew Jerzy 191–192
 Nowakowski Zygmunt 120
 Nycz Ryszard 21, 22, 23, 58, 186, 212, 242–243

O

Okopień-Sławińska Aleksandra 196
 Olejniczak Józef 185, 209, 229, 248
 Opacki Ireneusz 20, 196–198, 199, 213, 220, 232, 233

Orlicki Sławomir 101–102, 240, 241
Ostaszewska Danuta 191, 200, 214
Ostrowski Witold 97, 98, 135–136,
200–201, 239–240, 241

P

Pacholski Arkadiusz 185
Pankiewicz Józef 71, 72
Paqot Thierry 180
Parandowski Jan 13, 53, 67, 71, 75, 77,
78, 186, 219
Parnicki Teodor 190
Pasterski Janusz 187, 244
Paszyński Włodzimierz 146–147
Pater Walter 140
Pawlikowski Michał 35
Pawlus Marta 136, 201
Pawłowski Włodzimierz (tłum.) 122
Paźniewski Włodzimierz 128, 140,
245–246
Peiper Tadeusz 72
Piechal Marian 34
Pilch Jerzy 257
Piłsudski Józef 34
Platon 16, 18, 170
Plucińska-Smorawska Katarzyna 69
Plutarch 18
Podhorski-Okolów Leonard 74
Pokojska Agnieszka (tłum.) 162
Polgar A. 245
Pollakówna Joanna 118
Pomian Krzysztof 57
Pope Alexander 201, 202
Popper Leo 21, 22
Potocki Jan 79
Potrykus-Woźniak Paulina 156, 159,
201, 202
Proust Marcel 181, 221

Pruszyński Mieczysław 70
Przybylska Renata 144
Przybylski Ryszard 19, 20, 79, 136
Przybylski Ryszard K. 58
Przymuszała Beata 167
Puzyna Konstanty 90
Pytasz Marek 186, 229

R

Rabizo-Birek Magdalena 154
Radziwiłł Krzysztof 74
Regiewicz Adam 145
Rej Mikołaj 97, 201
Rilke Rainer Maria 147
Robespierre Maximilien de 70
Rogoziński Julian 83–84
Rohner Karl 127
Rorty Richard 178, 179
Rosiek Stanisław 83
Roszak Joanna 147
Rott Dariusz 232
Rowiński Cezary 101
Rożek Lucyna 261, 263
Rudnicki Adolf 78, 91, 225
Rymkiewicz Jarosław Marek 81, 233

S

Sakowski Juliusz 249
Salten Felix 245
Sardanapal 19
Sarnowska-Temeriusz Elżbieta 166
Sawicki Stefan 199–200
Scaliger Julius Caesar 105–166
Schiller Friedrich 164
Schopenhauer Arthur 22, 168
Sedyka Roma 9, 25, 26, 28, 29, 30, 36,
37, 39, 85, 157, 186, 208, 217, 224,
233–234, 236

- Seneka 16, 18
 Shakespeare William 161, 170
 Shipley Joseph T. 16, 60, 61, 63, 97, 239–240
 Sieradzki J. 52
 Sikora Irena 16, 17, 20, 99, 201
 Sinkowa Zofia 141
 Skarga Barbara 233, 256
 Skarga Piotr 19, 97
 Skwarczyńska Stefania 32, 35, 42, 133, 139, 163–164, 172–177, 182, 188, 191, 196
 Skwarczyński Adam 34
 Sławiński Janusz 128, 196, 199
 Słowacki Juliusz 19, 76, 194
 Smith Edwin 240
 Smoleński Paweł 58
 Smulski Jerzy 68
 Sokołowski Kazimierz 52
 Sokrates 18
 Sontag Susan 178
 Spengler Oswald 194
 Spytkowski Józef 26
 Staël Germaine de 163
 Staff Leopold 74
 Stala Marian 116, 144
 Stalin Iosif (właśc. Dżugaszwili I.W.) 70, 72
 Starowiejska-Morstinowa Zofia 76, 78, 183
 Stasiuk Andrzej 154–156, 257, 258–259
 Staszic Stanisław 19, 97
 Steele Richard 141
 Stein Gertruda 188
 Stempowski Jerzy (pseud. Hostowiec Paweł) 13, 14, 16, 33, 36, 37, 46, 47, 53, 54, 56, 57, 59, 64, 65, 67, 84, 94, 96, 102, 108, 116, 117, 119, 120, 122, 124, 125, 127, 136, 137, 145, 156, 161–162, 168–169, 170, 186, 189, 209, 210, 229, 233, 247, 252, 254–255, 258, 261
 Stevenson Robert L. 140
 Steward John L. 240, 242
 Stępień Marian 27, 124–126
 Stróżyński Tomasz (tłum.) 186
 Strzelecka Jolanta 110
 Strzelecki Jan 81
 Strzyżewski Tomasz 58
 Sulikowski Andrzej 225
 Szczepański Jan Józef 80, 225–229
 Szczerbakiewicz Rafał 231–232
 Szmidt Andrzej 128
 Szuman Stefan 72, 73
 Szymański Wiesław Paweł 68
 Szymborska Wisława 215
- Ś**
 Śniadecki Jan 19
 Śniadecki Jędrzej 19
 Święch Jerzy 44
 Świętochowski Aleksander 19
- T**
 Tarnowska Maria (tłum.) 15
 Tatarkiewicz Władysław 23, 31, 32, 87–89, 90, 96, 164–165
 Tatarkiewiczowa Teresa 32
 Taylor Charles 243
 Tazbir Mieczysław 90
 Terlecki Tymon 58–60, 62, 64, 67, 84, 107, 117, 120, 121, 134, 240, 249
 Terrasse Jean 200
 Timoszewicz Jerzy 65, 117, 120
 Tischner Józef 233
 Tołstoj Lew 74, 100, 223

- Tomasik Wojciech 68, 150, 185, 206, 253
Tomkowski Jan 186, 209, 261
Treugutt Stefan 106
Truffau Paul 63
Trzynadlowski Jan 192, 195
Turnau Jan 111
Twardowski Kazimierz 152, 181
Tynecka-Makowska Słowinia 136, 200
- U**
Ugrešić Dubravka 140
Ulewicz Tadeusz 26
Ulicka Danuta 167
Unamuno Miguel de 39
Uniłowski Krzysztof 197
Ursel Marian 9, 185, 201
- V**
Van Tieghem Paul 191
Vincenz Stanisław 14, 16, 46, 54, 56, 65, 66, 67, 85, 116, 119, 122, 124, 126, 127, 247, 249, 252, 253–254, 255, 258
- W**
Walas Teresa 44
Walker Hugh 240
Wałęsa Lech 106, 109
Warren Austin 167, 169–170
Wasiutyński Jeremi 71
Wat Aleksander 125, 249
Wążyk Adam 68, 75, 221
Wellek René 167, 169–170
Werner Andrzej 106, 107
Wierzyński Kazimierz 120, 124, 249
Winnicka Ewa 146–147
Wiszniewska Monika 76
Witkiewicz Stanisław Ignacy 223, 252
Witkowska Alicja 219
Witkowska Alina 19
Wittbrot Marek 147
Wittlin Józef 33, 37, 53, 54, 56, 84, 116, 120, 125, 126, 127, 137, 145, 209, 210, 249, 250
Wojdyło Marek 114
Wolter (Voltaire; właśc. Arouet François Marie) 39
Woźniakowski Jacek 75
Wroczyński Tomasz 128, 200, 201, 204–205, 218, 242
Wróblewski Maciej 144–145
Wyka Kazimierz 13, 14, 15, 16, 21, 27, 28, 29, 36, 37, 38, 41, 46, 47, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 78, 81, 84, 85–86, 92, 93, 96, 111–113, 133, 148, 182, 193–195, 209, 211, 224
Wyka Marta 14, 15, 53, 144, 206, 235–236, 247
Wyskiel Wojciech 120–121, 122
Wysłouch Seweryna 58, 167, 184, 186, 213–214
Wyspiański Stanisław 33, 172
Wyszkowski Krzysztof 106
- Z**
Zabierowski Stefan 80, 219, 229, 263
Zaczkowski Piotr 157
Zagajewski Adam 56, 83, 116
Zagórski Jerzy 76, 78, 79
Zawadzki Andrzej 23, 24, 25, 47, 157, 237
Zawodziński Karol Wiktor 74, 75
Zeler Bogdan 145, 146, 230, 257, 263
Zgorzelski Czesław 196–198, 199
Zgólkowa Halina 7

Zieliński Marek 111, 119, 128
Zimand Roman 106, 123
Znаниеcki Florian 49
Zwierzyński Leszek 219, 263

Ż

Żeleński Tadeusz Boy zob. Boy-Żeleński Tadeusz
Żółkiewski Stefan 86, 172

Małgorzata Krakowiak

Coping with an essay **Studies on Polish research on a literary essay**

Summary

Coping with an essay shows two research perspectives. The part entitled *The presence of an essay in the Polish literature* is a historical perspective of the very phenomenon. Motivating it, the assumption is that writing essays consciously, as texts clearly different from others, by Polish authors has been dated back to the 1920s. A separate, but parallel issue was the ingraining of the term „essay” in the awareness of the participants of the Polish literary life, and various propositions to define its scope. Chronologically, the research and literary reactions to the appearance of subsequent texts referred to as essays were traced. Historical conditions influencing an increase in knowledge on a Polish essay, created and read under the circumstances of both a free flow of ideas, and gradually with a return of the literary diaspora overcome at the end of the century.

The part called *In the circle of the theory* contains five cross-sectional perspectives of an essay, already treated as a defined genological model. Analysing various theoretical standpoints, and observing contemporary linguistic tendencies, first terminological misunderstandings were presented, and a suggestion to specify the name designation (in order to achieve a communicative efficiency) was offered. Complex conditions of pronouncing a literary nature of an essay were shown from today's point of view. The author was confirmed in her beliefs that being in favour of the existence of a paradoxically precise genre model of an essay is justified. Finally, the popularization of writing forms deriving from a literary essay in its traditional form (which is still gaining new textual realizations). It concerns both the esseisation of various texts described by researchers for a long time, and a hypothetical prediction concerning significant trends in the Polish literature nowadays.

Małgorzata Krakowiak

Dem Essay entgegentreten **Studien zum Thema: polnische Forschungen über literarisches Essay**

Zusammenfassung

Das Buch *Dem Essay entgegentreten* stellt zwei Forschungsperspektiven dar. In dem Teil *Das Essay in der polnischen Literatur* wird das Thema vom historischen Standpunkt aus betrachtet. Die Verfasserin hat angenommen, dass sich polnische Autoren mit dem Essay – als einem separaten literarischen Genre – ganz bewusst seit 20er Jahren des 20. Jhs befassen. Ein ganz anderes Problem ist, wie und in welchem Ausmaß sich die Bezeichnung „Essay“ in dem Bewusstsein der Teilnehmer des literarischen Lebens in Polen eingepägt hat. Die Verfasserin hat chronologisch die Publikationen untersucht, die eine Reaktion auf erscheinende und als Essays bezeichnete Texte waren. Sie nannte historische Bedingungen, die im 20. Jh für die Entwicklung des Wissens über das polnische Essay ausschlaggebend waren. Das Essay war damals geschrieben und gelesen sowohl beim freien Ideenfluss, wie auch als Ausdruck der Ende des Jahrhunderts wieder überwundenen literarischen Diaspora.

Der Teil *Im Theorienkreis* enthält fünf Querschnitte durch das Essay, das schon als ein bestimmtes genologisches Modell gilt. In Bezug auf verschiedene theoretische Standpunkte und gegenwärtige Sprachtendenzen stellt die Verfasserin terminologische Missverständnisse fest und schlägt zwecks besserer Kommunikationseffektivität vor, das Designat des Namens genauer zu bestimmen. Sie nennt die aus heutiger Sicht komplizierten Bedingungen, die darüber entscheiden, dass ein Essay als ein literarisches Werk betrachtet wird. Die Verfasserin hat sich in der Überzeugung bestärkt gesehen, dass das Vorhandensein von dem präzisen Genre „Essay“ ganz berechtigt ist. Schließlich beschreibt sie die Verbreitung von den Schreibformen, die von dem literarischen Essay in dessen traditioneller Form (die immer wieder neue Textformen annimmt) entstehen. Das betrifft sowohl die von den Wissenschaftlern schon seit langem geschilderte Essayisierung von der Aussage, wie auch die hypothetische Prognose für bedeutende Trends in der heutigen polnischen Prosa.

Redakcja
Barbara Malska

Projekt okładki, stron tytułowych i działowych
Piotr Kossakowski

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Mirosława Żłobińska

Skład i łamanie
Marek Zagniński

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2147-9

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 18,5. Ark. wyd. 19,5. Papier
offset. kl. III, 90 g

Cena 24 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław